

DANIŞMANLIK SİSTEMİNİN ETİK BOYUTU

Berna ARDA

"Prof. Dr. Işıl, titiz bir danışmandı. İncelediği makalelerin, referanslarını bile yazarlardan istettiği olmuştur. Metodolojik açıdan noksan, hastaların aydınlatılmadan araştırma deneyeği olduğu ve yayınlanmasını reddettiği bir yazının, tesadüfen eline geçen bir başka dergide yayınlandığını görmüştü. Oldukça sinirlenmiş ve düşünmeye başlamıştı. Bu ne anlama geliyordu?"

Akademik hayatın günlük akışında pek çok kez farklı yönleriyle gündeme gelen, kimi zaman sadece sohbetlerin, kimi zaman kapsamlı soruşturmaların konusu olan yayın etiğine ilişkin çoğumuzun tanıklıkları veya en azından görüp işittikleri vardır. Yayın etiğini "araştırma tasarımından verilerin toplanmasına, makalenin yazılmasından okuyucunun karşısına çıkabilmesine kadar geçen süreçteki tutum ve davranışların etik açıdan ele alınması" olarak tanımlamak mümkündür. Elbette yayın etiği, pek çok farklı düzeydeki değişkenin belirleyicisi olduğu, son derece geniş bir kümedir. Bu geniş içerikli başlık altında; araştırmacı ve yazarların, editörlerin ve yayın kurullarının, danışmanların, destekleyicilerin, o ülkedeki bilim politikalarının da birer belirleyici olarak karşımıza çıktığını görürüz. Okuyacağınız yazıda danışmanlık sisteminin etik boyutundan kısaca söz edilecektir.

Bilimsel yayıncılıkta yanıt bekleyen sorular; "bu makale, yeni ve anlamlı bir soru soruyor mu?", "bu çalışmanın, emek, zaman ve para harcamayı hak etmiş bir tezi var mı?", "bu çalışma bilim dünyasının bilimsel bilgi birikimine eklenmeyi hak edecek bir çalışma mıdır?" Bu sorular yanıtlandıktan sonra; ardından "oyunun" kurallarına göre oynanıp oynanmamış olduğunu ayrıntılı biçimde irdelemek gerekir. Danışmanlar; bu irdelemeyi bilimin yerleşik kurallarını hesaba katarak gerektiği biçimde yapan kişilerdir. Danışmanlık kurumunun neyi yapmaya hakkı olup, neyi yapmaya hakkı olmadığını etik açıdan kısaca sorgulamak temel çıkış noktasıdır.

Yeterli zaman ayırma:

Değerlendirmede önemli bir nokta, makul bir sürede değerlendirmenin tamamlanmasıdır. Ne makalenin gönderilmesini izleyen ilk bir saat içinde, yani inanılmaz bir hızla, ne de aksine on ay sonra; yani makale sahibine/sahiplerine kabul edilemez bir gecikmeyi de yaşatarak... Olası gecikmelerin danışmanlarca hesaba katılması gerekir. Eğer danışmanın iş yoğunluğu nedeniyle gecikme olabilecekse, değerlendirme için teklif edilen makalelerin daha başlangıçta kabul edilmemesi en doğru yol olacaktır. Dolayısıyla bir danışmanın, yeterli zaman ayıramayacağı bir makaleyi değerlendirmek üzere kabul etmeye hakkı bulunmamaktadır.

Prof. Dr. Berna ARDA - Türk Tıp Dizi Komite Üyesi
Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi
Tıp Tarihi ve Etik AD Profesörü - ANKARA
Berna.Arda@medicine.ankara.edu.tr

Nesnel davranma:

Makale sahibinin(sahiplerinin) ismen ve kurumsal olarak açıkça bilinmesi, danışmanın düşüncelerini ve değerlendirmelerini etkileyecekse, bir başka deyişle danışman tarafsız davranamayacaksa bu durumda kapalı bir değerlendirmenin yapılması kaçınılmazdır. Ancak çoğu kez adlar ve kurumsal bağlantı ifadeleri kapalı olsa bile yine de çalışma konusundan ve işleniş biçiminden, gereç ve yöntemden, kaynakçadan hareketle makalenin kime/nereye ait olduğunu çıkarmak mümkündür.

Dolayısıyla, önyargısız bir biçimde değerlendirme yapmak üzere, danışmanın kendi öz disiplini geliştirmiş olması beklenir. Bu disiplin, hiç kuşkusuz, akademik- bilimsel olarak nesnel davranabilmeyi sağlayacaktır. Böyle bir disiplinin ancak, bilimin nasıl işlediğini, nasıl eylediğini kavramış-özümsemiş bir bilim insanı yetişme sürecinde gerçekleşebileceği kanısındayım. Kendi yayınlarını referanslar arasında görme arzusunun, ya da eğer varsa, belli durumlara ilişkin(yaş, cinsiyet, kıdem, kurum, coğrafi bölgesel yerleşim ...vb.) sahip olunan önyargıların danışmanın nesnel davranmasını olanaksız kıldığını belirtmek durumundayız. Böyle bir durum varsa, danışmanlık önerisinin daha başlangıçta kabul edilmemesi gereklidir.

Gerçekçilikten uzaklaşmamak:

Makalelerin araştırmaların yapıldığı kurumların olanaklarının ve kapasitelerinin göz ardı edilmeden değerlendirilmesi gereklidir. Danışmanların değerlendirmelerini yaparken, bu açıdan gerçekçi bir biçimde davranmaları beklenmelidir. Bu tür bir yaklaşımın gözetilmesi, makalede kullanılan yöntem ve gereçle elde edilen veriler arasındaki olası uyumsuzluk ve tutarsızlıkların da fark edilmesine katkıda bulunabilecektir.

Yayın etiği konusunda bilgili olmak:

Danışmanlık hizmeti verecek kişilerin kendilerinin de birer araştırmacı olması beklenir. Dolayısıyla sadece bilimin metodolojisinden değil, bilimin işleyişinde ve kendini ifade ediş yollarında geçerli etik ilkelerden de haberdar olması gereklidir. Danışmanların yayın etiği konusundaki olası aykırılıkları (etikdışı araştırma tasarımları, yetersiz ya da soru işaretli hasta onamları, hayvanlar da dahil olmak üzere araştırma deneklerinin korunmasına ilişkin yetersizlikler, verilerin manipule edilmiş olmasına ilişkin soru işaretleri, intihal vb.) hakkında danışmanları yüreklendirmeleri; danışmanların makale değerlendirmeleriyle ilgili gereksinim duyabilecekleri bibliyografik araçları sağlamaları COPE' un yayın etiği hakkındaki kılavuzlarında yer verdiği öneriler arasında görülmektedir.

Danışmanlara ödeme yapılmalı mıdır? Evet. Bilimsel makalelerin değerlendirilmesi için oldukça nitelikli bir emek verilmektedir, kayda değer bir zaman harcanmaktadır. Bu emeğin akçeli bir karşılığının olmasında bir sorun bulunmadığı, aksi durumun verilen emeğin giderek görünmez hal alarak angarya durumuna bile dönüşebileceği ve böylece sıkıntı yaratabileceği kanısındayım.

Gizliliği korumak:

Editörlerin makale değerlendirmesini yapanlara yol göstericilikte bulunmaları, başvurusu yapılan makalenin gizliliğini korumalarını sağlamaları, danışmanların, eğer varsa, herhangi bir çıkar çatışması olasılığını makale değerlendirmesini kabul etmeden önce dile getirmeleri, eğer dergide bir açık değerlendirme sistemi yoksa danışmanların kimlik bilgilerinin korunması COPE'un bu konudaki önerileri arasında görülmektedir.

Gizliliği koruma başlığını danışman perspektifinden görürsek; hem gelen makalelerin yazarlarının kimlik bilgilerinin, hem de henüz yayınlanmamış verilerin ve bilgilerin korunmasının önemli bir etik boyut barındırdığı açıktır.

Yazının başındaki örneğe dönecek olursak, burada kısaca ifade edilen kurgusal örnekte, Işıl Hoca bir danışman olarak etik açıdan kabul edilen özenli bir süreç yürütmektedir. Dolayısıyla ulaşıldığı soru işaretli görülen yayınları istemek hakemlik hakkıdır. Araştırma deneklerinin aydınlatılmış onamlarının alınmasına ilişkin soru işaretlerinin kaldırılmasını istemek de, ilgili çalışmanın başlanmadan önce etik kurulda görüşülerek onay aldığı belgelenmesini istemek de çağdaş bilimsel yayıncılık dünyasının hakemlik/danışmanlık kurumundan beklentisidir. Dolayısıyla bütün açık soru işaretlerine rağmen böyle bir çalışma kendisine yayınlanacak bir dergi bulabiliyorsa; sorun danışman Işıl Hoca' da değil, ülkedeki yayıncılık ölçütlerinin ne olduğunda, bilimsel niteliğin ne derece yüksek ve anlamlı bir düzeyde gerçekleştiğiyle ilgili olsa gerektir.

KAYNAKLAR

1. Arda B: *Sağlık bilimlerinde yayın etiği. İçinde Bilim Etiği ve Bilim Tarihi (B Arda, E Kahya, RT Başağaç Gül), s.235-246, Genişletilmiş 2. baskı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2009.*
2. COPE: http://publicationethics.org/files/Code_of_conduct_for_journal_editors.pdf (ulaşma tarihi 3.12.2012) (part4. Relations with reviewers; part7. Editorial and peer review processes)
3. Gökçe Kutsal Y: *Editör gözüyle danışmanlık. içinde :Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık 2003, Ed Yılmaz, O. TÜBİTAK Matbaası, Ankara, 2003. s. 13-27*
4. Huth HJ: *Tıp dergilerinde danışmanlık: Dünü, bugünü, yarını. Tıpta Bilimsel Yazım, Editörlük ve Denetleme. TUBİTAK SBAG yayını, Ankara, 1996. s 69-78*
5. Uzbay T: *Danışman sorumluluğu. içinde: Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık 2004, Ed Yılmaz, O. TÜBİTAK Matbaası, Ankara, 2004. s. 127-134.*

